Barbaro Marchese Crispo Tarxien

Giovanni Muscat Libraio Malta

'L-Alfabet Malti.

" **Ante omnia**... curandum est, ut **quis** patrii sermonis notitiam habeat;..... quod quidem ita apertum est, ut probatione non indigeat."

LIEBERMANN. (*Instit*: *Theol*: PROLEG: C. II. § 2.)

" To inquire whether children shall be **first taught** familiarly in the language of their fireside, is to ask whether their **education** shall be a **reality** or a form."

QUARTERLY REVIEW. (*September* 1850, *p.* 371.)

"La propria lingua...è il **fondamento primo** degli studj, della eloquenza e della poesia."

FRANC: ALGAROTTI (*Saggio sopra la necessità di scrivere nella propria lingua.*)

" Metaphisicians are agreed that, scarcely any of our intellectual operations could be carried on, without the agency of words... Into every process of reasoning, **language** enters as an **essencial** element."

ROGET. (*Introduction to the* "THESAURUS.")

KONT ilhi uisq—ja GĦorrjef Maltin, u Inthom el-koll li tħobbhu 'l-Lsjen Malti,—bjex ngìb qoddjemkom dan 'l-ALFABET, li jen haun issa sejjer nurhikom, u li bih jen, (u xi oħrajn) ktibt, koll meta kellhi nikteb xi ħaga b'el-Malti; u bqaghit-bqaghit mah gibthux, min jum gha 'l-iħor, sa 'llum, ghaljex kont ridt kjeku illi flimkjen mighu nikteb u ngighel illi tidher ukoll xi ħaga fuq 'l-ghamìla *(natura)* u 's-sbuħija ta'l-LSJEN MALTI. Iżda illum jnħtjeg illi naħseb u nifhem u nghejd, (pħalma jghejdu uisq oħrajn ukoll), illi dan hu 'L-AHJAR ŻMJEN, u dan hu 'L-AQUA UAQT li fih ghandhi noħrog u ngìb qoddjemkom dan 'l-ALFABET—*lilhu* BISS, *gha 'l-issa* ; u mbghat, fuq es-sbuħija u 'l-ghamìla ta'l-LSJEN MALTI, nkun nistagh nikteb xi ħaga aktar el-qoddjem. Hek jen naħseb nifhem u nghejd illi ghandhi naghmel, m'hux biss *ghaljex* el-ktjeb li jen ħrigt b' el-Malti, fuq et-Tjelet Ordni ta S. Frangisk, hu miktub b' dan 'l-ALFABET; u ghalhek, b'dan 'l-ALFABET, *pħala bicca min dak el-ktjeb*, irrid nurhi el-ghàla el-Malti hu *hek* miktub fih; u kif el-Malti *hek* miktub, ghandhu b'el-ħeffa kollha fih jnqarha ;—iżda ukoll *ghaljex* issa donnha qeghdha targagh tikbes *xi Xrara* ta imħabba, fi qlub el-MALTIN, lejn LSJENHOM; u 'l-aktar *ghaljex* qighed nilmaħ illi din ex-xrara donnha mah iddumx mah tixghel, taqbad u issir *ħoggjega kbira*, bjex (kif nixtjeq) mah tintafagh qatt iżjed. U ta tabilħaqq, el-GĦorrjef, u Dauk li jafu u jstghu jxħtu xi laqxa, u *xi ħadba ukoll*, f'din el-ħoggjega, kollha qeghdin jtqanqlu, jurhu uicchom u jmiddhu idhom gha 'x-xoghol u 'l-ħedma, bjex jsir xi ftit ta 't-Tghallim, u hek jbdagh jngharaf, xi ftit iżjed, m' el-MALTIN, el-LSJEN *taħhom nfushom!* U jnħtjeg illi xi ħaga issir sa f'l-aħħar; ghaljex, (u juaħħalha f' rashu kollħatt,) *sa kem* el-MALTIN mah jkunux JAFU *tajjeb* jaqrahu u jktbu b' el-MALTI: pħalma 'l-Inġliżi b'l-inġliż, el-Franciżi b'el-franciż, 'l-Italjani b'l-italjan, etc: u fuq kollox, *sa kem* el-MALTIN mah jbdghux jktbu xi kotba b' DAK EL-LSJEN, li jtghallmu min ghand *Ommjethom*, el-*bicca 'l-kbira* ta 'n-Njes ta daun el-Ġżejer maħbubin taghna, *tibqagh dejjem 'l-urha* fuq et-Trjeq ta dak el-GĦerf u ta dauk es-Snaghija, li bihom huma ga mżejjnin u mistoghnihin en-njes ta Artjet oħra.

GĦàla en-njes ta xi Artjet oħra ghaddehu el-qoddjem f'ed-Dehen u f'el-GĦanha, aktar m'en-njes ta daun el-Ġżejer taghna ? Jeuillah, ghaljex, pħala bnedmin, dauk huma aħjar m'el-Maltin ? M' hux gha 'l-hek ; iżda ghaljex billi ed-*dehen* u 'l-*gìd* jkbru u jżdjedu b'el-ħedma ta'r-ràs u b'ex-xoghol ta'l-idejn; u 'l-ħedma ta 'r-ràs u 'x-xoghol ta'l-idejn jeħdu ed-daul u jsiru kif jmisshom b' et-tghallim ta 'l-GĦerf u 's-Snaghija ; u dan et-tghallim ta 'l-GĦerf u 's-Snaghija, f' dauk 'l-Artjet, jsir u jnghatha *b' dak el-Lsjen* li dauk en-njes jkunu *ħadu* min ghand *Ommjethom ;* ghaldaqshek jgrhi illi et-tfàl ta sebgha-tmen-snin, f'dauk 'l-Artjet; jkunu ga jafu jaqrahu u jktbu b' dak el-LSJEN, li ghandhu jkunilhom ta *muftjèħ* u ta *ghodda* bjex bih jtghallmu kif jmiss *koll sengha* u *koll gherf*. U tarha int, f' dauk 'l-Artjet, tfàl, ta ghaxar-snin-tnax-el-sena, ga uisq

Royal University

el-qoddjem f' dak el-gherf u f' dauk es-snaghija li minnhom ghandhu jgilhom u joktrilhom ed-dehen u 'l-gìd. U f' Malta ?! Jen nobsor illi ħatt, aktar m' en-Njes ta Malta, maħ jħabbat rashu u jħaddem idhu bjex jtghallem el-gherf, jeu bjex jaqlagh xi ħaga gha'l-ħajja min xi sengha,—el-MOHH u 'l-HILIJA ta'l-Maltin gha 't-Tghallim ta 'l-gherf, (*per apprendere le scienze*), u gha 'l-Xoghol 'l-idejn, (*per le manifatture*), huma tajbin daqs dauk ta njes oħra, bjex maħ nghejdx iżjed; u dan li haun qighed nobsor jen, kollħatt jstagh jarhah b' ghajnejh u jmisshu b' idejh; iżda f' Malta el-bicca 'l-kbira ta't-tfàl jkollhom jdumu jsaħħnu el-bankjet ta 'l-iskòla sbataghx-tmentax-el-sena, u jkollhom jonfqu gor{na flus bjex *qabel xejn* jtghallmu *lsjen* li maħ hux taħhom! u billi maħ hux taħhom, maħ jkunux jstghu jtghallmuh, min fuq el-kotba, *kif jmiss*, ħljef uarha ħamsa-u-ghoxrin-tletin-sena, x' uħud; —nofs ghomorhom! U hek, el-bicca 'l-kbira ta't-tfàl Maltin, qabel maħ jtghallmu *tajjeb* dak el-lsjen barrani, (ingliż jeu italjan li jkun.) jgifjeri, qabel maħ jkun ghaddha *nofs ghomorhom*, anqas jkunu jstghu jtghall-mu ebda gherf jeu sengha *kif jmiss*, pħalma jtghallmuhom en-njes ta barra min Malta, li kollha jafu, *sa min żghurithom*, jktbu u jaqrahu f' el-lsjenhom el-kotba ta fuq koll gherf u fuq koll sengha. Hì ħaga li kollħatt fìs jmisshu jfhimha illi, jek et-TFAL MALTIN jbdghu *min żghurithom* jtghallmu el-LSJEN MALTI, kjeku el-foqra ta 'l-Bljet, u en-njes kollha ta 'r-Rħula jkunu jafu jaqrahu u jktbu b'el-MALTI; u billi jkunu jafu 'l-LSJEN MALTI m' ec-cokon taħhom, jkunu jstghu ukoll bi kbira ħeffa, *fi żghurithom*, jtghallmu *ilsna oħra barranin*, u 's-snaghija u' l-gherf, pħa 'ż-żghażaħ *ta Artjet oħra*. Immela, bjex el-MALTIN jkunu jstghu jżżejjnu b' el-gherf, u jstaghnehu b' el-gìd, frott ta 's-snaghija u ta 't-tħautìl, (*industria*), pħalma huma ga mistoghnihin en-njes ta xi Artjet oħra, 'l-euuel ħaga li tinħtegilhom, pħalma kollħatt jmisshu jfhem u jarha uaħdhu, hì illi JAGHMLU KEM JSTGHU BJEX JHOBBHU, JGHOŻŻHU, JTGHALLMU U JGHALLMU EL-LSJEN SABIH TA'L-GŻEJER TAHHOM: ghand-hom jfittxu illi jkunu jafu, *kif jmisshom*, jaqrahu u jktbu *b' el-Malti*.

Jen naf illi hem xi erbgha m' en-njes, (u daun, nistħi nghejd, huma Maltin!) li jaħsbu u jghejdu: "Issa billi 'l-Maltin jkunu jafu jktbu u jaqrahu b' el-Malti, x' rebħ u x' gìd jstagh qatt jkunillhom? M' hux aħjar illi, f' lok el-Malti, jtghallmu xi lsjen iħor, li iżjed jkun jsuìhelhom?"—'L-euuel nett jdhirli illi nkun nujegeb seuua meta nghejd illi 'l-*akbar* ghedeuua ta xi Art, xħin rjedu, f' el-qìlla taħhom, jghakksu m' el-iżjed li jstghu el-msejken poplu taħha, kjenu, fost el-ħuejjeg 'l-oħra, jfittxu jeqer-dulhu el-LSJEN li jkun tghallem min ghand ommjethu; u dauk kollha li jridu illi el-MALTIN maħ jtghallmux jaqrahu u jktbu b' el-MALTI, x' jxtjequ ħljef illi jnqered, *sa f'l-aħħar* el-LSJEN MALTI, min fuq el-uicc ta din el-Gżira? U ta tabilħaqq, gha 'x tħassar u ghoddhu ntilef nofshu, el-Lsjen Malti; m' hux jeuillah ghaljex el-Maltin *ftit fettxu*, f'l-imghodhi, illi *jktbu* b'el-Malti? U ghàla xi ilsna oħra f l-Europa kibru u sbjèħu; m'hux jeuillah ghaljex dejjem saru, u qeghdin jsiru 'l-kotba f' dauk 'l-ilsna? Immela, jek maħ irridux nurhu kefrija *ta ghàdu* lejn din 'l-Art li fiha tueli-dna, ghandna nghejnu, *kem nistghu*, et-TGHALLIM TA 'L-LSJEN MALTI; u, nfittxu ghalinqas, illi maħ jntilifx dak el-kljem Malti li fadal; ghaljex, jek nibqghu sejjrin, kif ilna sejjrin uisq, el-LSJEN MALTI maħ jdumx maħ jnqered!—U, mbghat: *X' js-uìhelhom lil Maltin, meta jkunu jafu jktbu u jaqrahu f' el-Lsjenhom...?!!!* Mhin jghejd *hek* jkun jurhi illi hu ghadhu 'l-urha f' ed-dinja, u illi ghad jonqshu ghaqal uisq; ghaljex donnhu maħ jafx b' eż-żejjed x' jsuìhelhom l' en-njes ta Artjet oħra illi jktbu u jaqrahu b'el-lsjen taħhom. Naghlhi, gha' x ghandhi uisq xi nghejd fuq dan, u fhimt, din ed-darba, illi maħ niktibx b'et-tùl; ghalhek, (gha 'l-qosor,) irrid biss nsaqshi issa: X' jsuìhelhom lil In-glizi, illi jafu jaqrahu u jktbu b' l-ingliż; lil Francizi, b' el-franciz; lil Italjani b'l-italjan; etc? Jen ga urehit fuq, illi, billi barra min Malta, 'l-*euuel ħaga* li jtghallmu en-njes f'l-iskejel hì EL-LSJEN TA PAJISHOM, et-tfàl, *hemhek*, meta jkollhom ghaxar-snin, jkunu ga jafu jaqrahu u jktbu *tajjeb* b' dak el-Lsjen; u illi huma jkunu jfhmu tajjeb kollma jktbu u jaqrahu fih, ghaljex hu el-LSJEN TAHHOM; issa, aràhu kem gìd jgi min hek: Bosta njes li jktbu, jgbdu (*stampano*), u jgighelu illi jdrhu (*publicano*) el-kotba fuq xi gherf jeu

fuq xi sengha, b'dak el-Lsjen, jsibu el-bejħ ta koll ktjeb li joħorgu; u hek el-bejigha jkunu jstghu jbighu dauk el-kotba b' er-rħìs, ghaljex jkunu jnsabu uisq qarrejja bjex jxtrhuhom: Mhin jxtrhi dauk el-kotba, jsib fihom et-tghallim u 'l-aħbarjet fuq kollma jnsab u jsir kolljum taħt ghajn ex-xemx; u ta dak kollhu li sàr u nsàb f' koll żmjen: F'es-sehem ta dan et-Tghallim u ta daun 'l-Aħbarjet jdħlu mhux biss dauk el-ftit uljed, li misserjethom jkunu setghu jonfqulhom, u jżommhuhom f'l-iskòla ghoxrin-sena-jeu iżjed; iżda jdħol ukoll f' dak es-sehem, (kollħatt f' dak li jmiss lilhu,) el-poplu kollhu, saħansitra el-foqra ta'l-Bljet, u 'n-njes ta'r-Rabha; ghaljex daun kollha jkunu setghu jbqghu jmorru 'l-iskòla sa kem saru ta tnjenja-disagh-snìn, bjex jtghallmu tajjeb el-qarhi u 'l-kitba f'el-Lsjenhom: Meta en-njes ta 's-Snaghija u ta 'r-Rabha, b' el-Qarhi Malti, jkunu daħlu f' es-sehem ta dan kollhu, el-Bjedja, (*agricoltura.*) u 's-Snaghija nfushom, (u'l-Gherf iżjed u iżjed,) jghaddhu 'l-qoddjem; u ghalhek, el-ħuejjeg li dari jsiru, jeu qeghdin issa jnħadmu, jbdghu isiru aktar sbjèħ u tajbin: Jbdghu ukoll jnħadmu (*s' inventano*,) ħuejjeg li pħalhom qabel mah nħadmu qatt: Jkber et-tħautìl, (*industria*): Jżdjed ex-xoghol; ghaljex pħal barra min Malta, haun jnfetħu bosta Djar el-hdim (*Fabriche*), li fihom jsiru uisq ħuejjeg min dauk li daż-żmjen jgulna min barra; u hek: Jonqos el-qghàd: Jbdagh 'l-girhi ta 'l-flus f'el-pajis, ghaljex el-ħuejjeg li jkunu jnħadmu fih jbdghu jtfettxu u jmbighu gha'l-barra; iżda nistagh jen noqghod nsemmhi ħaga-ħaga, bjex nghodd el-gìd kollhu li jgi fuq el-pajis, meta en-njes kollha tighu jkunu jafu jaqrahu u jktbu el-Lsjen li bih jtkellmu? Kollħatt jstagh jarha u jfhem uaħdhu illi, billi f' Malta en-njes ta xi snaghija u 'r-raħlin ghadhom 'l-urha f' et-tghallim, gha 'x mah jafux jaqrahu b'el-Malti: 'l-insìg f'daun el-Gżejer mah ghandhu xejn x' jaqsam ma dak ta barra: m' et-trizza, li haun, min dejjem tinħadem, qatt mah saru ħljef ftit kpjepel ta 'l-baħrìn: el-foħħar ta Malta baqagh, sa 'llum, pħalma kjen elf-sena ilhu—blah-vernìc (1); xaqquf u fajenza qatt mah nħadmu f' din 'l-art; el-qfjef baqghu ta xoghol-oħxon, m'hux pħal ta pajisi oħra: u, barra min daun et-tljeta u erbagh-ħuejeg, ftit u xejn jathi et-Tħautìl (*l' industria*), u Xoghol 'l-idejn (*manifatture*), f'Malta, ghaljex en-njes ta Malta, *pħala poplu*, jħaddmu rashom u idejhom *min ghajr qarhi u tghallim*, mħabba f' illi mah jafux *el-Lsjen-Malti*; u ghaldaqshek jaqagh el-faqar u 't-tbatija fuq el-bicca 'l-kbira ta 'n-njes ta daun el-Gżejer! M' jenjex, jeuillah, nghejd es-seuua?

Jen naf ukoll illi xi ħatt jaħseb illi 'l-Maltin—mah ghandhom qatt jtghallmu jaqrahu u jktbu b'el-Malti, ghaljex, (*isimghu din gha'x ħoxna:*) ghaljex... (*nghejdha?... nghejdha:*) ghaljex, billi 'l-Lsjen Malti jeu hu gej m' el-Gharbi, jeu m'el-Italjan (*sic*), dan el-*Lsjen*, li bih illum el-Maltin jtkellmu, mah hux Lsjen Malti, iżda hu jeu Gharbi, jeu Italjan (*sic*); ghaldaqshek el-Maltin ghandhom m'el-euuel jtghallmu el-Gharbi, jeu 'l-Italjan, u m' hux el-Malti;—(*Hoxnin pħal din jstagh jkun illi smaghit, iżda aktar, leh*). L'el-njes, li jaħsbuha b'din ex-xorta, nghejd biss: illi mhin mah hux aghma jstagh jarha illi: el-Lsjen Malti hu *Italjan*, daqs kem el-Grjeg hu *Skocciż*; u illi 'l-Malti hu *Gharbi* pħalma 'l-Ispanjol hu *Latin*; tabilħaqq illi 'l-Ispanjol hu gej m' el-Latin, pħalma 'l-Malti hu gej m'el-Gharbi; iżda, meta *xi Lsjen* jkun gje min *iħor*, daun jsiru *żeug Ilsna* mghażulin; u mhin ghad jaqrha *dan* li issa qighed nikteb haun, u *kif* qighed niktbhu jen, jkun jstagh jntebaħ u jaghraf seuua jek el-Lsjen Malti hux Italjan; jeu, ukoll, jek hux Gharbi. Kollħatt, immela, jmisshu jfhimha illi bjex el-Maltin jghaddhu 'l-qoddjem f' el-gherf u 's-snaghija pħa 'n-njes ta Artjet oħra, jnħtegilhom, 'l-euuel nett u qabel xejn illi jkunu jafu jaqrahu u jktbu tajjeb b'el-Lsjen taħhom nfushom; jnħtjeg illi jbdghu jngibdu (*che si stampino,*) u joħorgu (*si publichino,*) xi kotba li jkunu miktubin *seuua* b'el-Malti fuq koll gherf, fuq koll sengha u fuq koll tghallim.

(1.) El-Kumissarjat kjen bedagh jxtrhi mijet-u-mijet ta żnjegel ta 'l-foħħar ta Malta, bjex es-Suldati jżommhu 'l-ilma fihom; iżda, xi ghaxar-t-jem ilhu, reggaghhom kollha 'l-urha, gha'x mah sabhomx ta foħħar tajjeb; u baghat jgib eż-żnjegel, ta 'l-foħħar b'el-vernìc, min Franza.

U sabjex naslu f' dan, mah ghandnjex naħsbu illi jkun jnħtjeg *m'el-euuel* illi nkunu nafu tajjeb er-rqaqat u 'l-intjetef u es-sbuħija kollha kem hi ta'l-Lsjen Malti; dan kollhu, *gha 'l-euuel*, mah jnħtjegx; kollma jnħtjeg *gha 'l-euuel*, hu illi : DAUK KOLLHA LI JKTBU XI HAGA B'EL-MALTI, M' ILLUM EL - QODDJEM, JKTBUHA B' ALFABET UIHED-UAHDU (*unico*) GHA 'L-KOLLHATT; u illi: KOLLHA KEM HUMA JKTBU BI KTIBA (*ortografia*) UAHDA-UAHEDA GHA'L-KOLLHATT; U ILLI: M' HUX KOLLMHIN JTKELLEM B'EL-MALTI GHANDHU JAHSEB ILLI JKUN JAF JKTEB B'EL-MALTI, MINGHAJR MAH JTGHALLEM QABEL KIF GHANDHU JNKITEB SEUUA EL-MALTI. Jek dan kollhu jsir *min issa el-qoddiem*, FI FTIT SNIN, el-MALTIN KOLLHA jkunu jafu jaqrahu u jktbu B' EL-MALTI, u 'l-LSJEN MALTI en-nifshu, *b'eż-żmjen*, jssaffha u jsbjêħ uaħdhu; u aktar ma jsbjêħ u jngharaf m'el-MALTIN el-LSJEN MALTI, aktar jżdjed el-Gherf u 'l-Gìd f' daun el-Ġżejer taghna.

Fuq sàfha-t-el-ktìba (*ortografia*), jdirlhi, illi, kif qighed haun nikteb el-Malti jen, el-Lsjen Malti jnsab miktub b'el-ħsjeb u b' el-ghaqal kollhu, ghaljex hu miktub seu' seu' kif el-leħen ta 'l-kljem jnsamagh ħjêreg m'el-fomm, u kif el-ghamìla ta 'l-Lsjen Malti titlob illi el-Lsjen Malti en-nifshu ghandhu jnkiteb, minghajr ebda ħażż (*lettera*) żejjed jeu njeqes, u pħalma ghandhom jnkitbu 'l-ilsna ta'l-Lvant. Iżda b'daqshek mah irridx nghejd illi din el-ktìba ta 'l-Malti hi sàfiha gha 'l-kollox, imma biss, irrid nghejd illi (*in sistema*) hì 'l-*aktar li taqbel* gha'l-Lsjen Malti. Fuq illi 'l-Malti ghandhu jnkiteb kif nitkellmu bih illum, nghejd biss illi pħalma koll el-Lsjen ghandhu xi kljem min ilsna oħra, hek mah hix ħaga kbira jek f'el-Malti, illum, jnsabu u jnghadu xi kelmjet li jkunu meħudin min ilsna oħra, pħalma huma: *Qàm*, m'el-Lhudi קום ; *Deheb*, m'el-Kaldajk דהב ; *Bekah*, m' es-Sirijaku ܒܟܐ ; *Benah*, m' el-Gharbi بنا ; *Bjerek*, m' el-Etjop ባረከ ; *Melah*, m' es-Samaritan ࠌࠋࠇ ; *Sejf*, m'el-Ġrjeġ Ξίφος ; *Trabuxìn*, m'el-Franciż : TIRE-BOUCHON; *Gingerbìrr*, m'el-Inġliż: GINGER-BEER: *Qampjena* m'el-Latin: CAMPANA; *Klamàr*, m' el-Italjan : CALAMAJO ; *Lanżit*, m'el-Sqalli : INZITI ; etc: etc. jaqagh-hu, 'l-ilsna 'l-oħra *kollha* mah jssellfux el-kljem min ghand xilxin ?

Iżda nħallu 'l-ħuejjeg 'l-oħra u nitkellmu ftit fuq 'l-ALFABET; ghaljex 'l-*Alfabet* hu 'l-ghaqda ta 'l-Lsjen kollhu, u hu 'l-euuel ħagra li fuqha jmbenha et-Tghallim kollhu kem hu; u ta tabilħaqq, kif jstagh xi ħatt jkteb u jaqrha b'el-Malti, minghajr Alfabet Malti ? En-naqsa ta ALFABET-UIHED-UAHDHU GHA'L-KOLHATT, kjenet el-ħtija illi 'l-Ghorrjef Maltin, ta koll żmjen, baqghu mifrudin u mbghedin min xilxin fuq el-LSJEN MALTI ; ghaljex hu 'l-Alfabet, (u m'hix ħag' oħra,) dak li jressaq u jorbot *flimkjen* el-dauk *kollha* li ga jafu, u li jkunu jridu jtghallmu xi gherf. Tghejd mah jkunx *dan* li bih qighed nikteb, u li haun sejjer nurhikom, dak 'l-ALFABET, hek MIXTJEQ U MOHTJEG, li ghandhu jkun *uiħed-uaħdhu gha'l-kollħatt*, u li *fih* dauk kollha, li jktbu u jaqrahu b el-Malti, ghandhom jltaqghu ? IVA, dan, u m' hux iħor, jkun 'l-ALFABET MALTI, jek kollhatt jrid jfhem, kif jmisshu jfhem, dan li issa sejjer nghejd.

Billi 'l-LSJEN MALTI, pħalma kollħatt jaf, hu mnissel m'el Ilsna ta'l-Lvant, u 'l-iżjed m' el-Gharbi u m' el-Lhudi, el-ghamìla ta' l-ALFABET MALTI ghandha tkun tixbeħ l' el-dik ta dauk 'l-ilsna, u 'l-iżjed ta 'l-Gharbi u ta' l-Lhudi. Issa, f' l-ALFABET ta dauk 'l-ilsna *koll leħen*, li jnsamagh f' el-*Lsjen*, ghandhu 'l-*ħażż tighu* ; u *ebda ħażż*, f' l-Alfabet ta dauk 'l-ilsna, mah ghandhu, jeu jstagh qatt jkollhu *żeug leħnjet* ; hek *koll ħażż*, jkun qighed fejn jkun, jżomm dejjem *leħen uiħed*—el-leħen tighu. Iżjed, f'el-Gharbi u f'el-Lhudi, ghad illi el-ĦŻUŻ TA LEĦEN-JEBES, (*consonantes*), jstghu jkunu mtennihin, jeu b'xi nikta jeu b' xi sinġ li jtqighed fuqhom jeu ħdejhom, jsemmghu aktar b' el-qauua el-leħen taħhom ; el-ĦŻUŻ TA LEĦEN-HELU, (*vocales*), mah jstghux jgu mtennihin, anqas jstghu jnghaqdu bjex jnsemghu *tnejn f'leħen*, jeu f'nifs, *uiħed*, igifjeri: mah jstghux jnghatahu *Dittonġi*. Din, immela, ghandha tkun el-ghamìla ta 'l-*Alfabet Malti* u ta 'l-*Ħżuż* tighu :— u din hì ukoll el-ghamìla ta *dan 'l-Alfabet*, li sejer ngìb qoddjemkom haunhek.

Issa, lema ghandhom jkunu el-*Ħżuż* ta'l-*Alfabet Malti*? Bosta huma el-kotba Maltin li jnsabu miżghożin f' el-"BIBLIOTHECA

MEZZOFANTIANA " ta Bolònja; u bosta u bosta drabi, ma tùl sitt-snin ŝhaħ, jen hem mort nqalleb fihom, bjex, kif kont bghejd min din el-Ġżira, ghalinqas kont nistagh nitghaxxaq xi ftit b'el-kbira sbuħija ta LSJENNA. Iżda f'dauk el-*bosta kotba b'el-Malti*, jen kont kxift u sibt bosta *Alfabeti Maltin;* u fost el-bqija jen kont sibt es-"SIMBLU TA 'L-APOSTLI," b' el-Malti, miktub jeu migbud (*stampat*) uisq żmjen ilhu, *b'Alfabet*, li pħalhu kont ghadni qatt mah rahit; gha 'x el-ħżuż tighu mah jaqblu xejn ma 'l-ħżuż 'l-oħra ta 'l-ilsna mgharufin. Imma dauk '1-*Alfabeti kollha*, li jen ltqaghit maħhom hemhek u band' oħra, (flimkjen ma'l-uisq xorti ta Ktìba.) gjebu et-TFIXKIL u 't-TAHUID KOLLHU f' et-TGHALLIM ta' l-LSJEN MALTI: issa ghaljex dauk 'l-Alfabeti fihom ħżuż tqàl uisq, bjex uiħed jktibhom: issa ghaljex el-ħżuż huma fihom mlaqqtin, migburin u mħalltin flimkjen min bosta ilsna: issa ghaljex fihom el-ħżuż donnhom misjubin u maqlughin ghalbjex, tapàrsi, el-ħżuż ta'l-*Alfabet Malti* mah jkunux jaqblu ma 'l-ħżuz ta 'l-Alfabeti ta ilsna oħra; u issa mah nafx gha 'l-lema fettuqa oħra: u b'dan et-tfixkìl u't-taħuid kollhu, ta uisq xorti ta ħżuż u ta Alfabeti, garha illi m' hux biss 'l-*Alfabet*, iżda ukoll el-Lsjen Malti en-nifshu, bjex nghejd hek, ntilef m' el-Ġżejer taghna! U jen nifhem illi din el-ħsara kollha, ta kbira ħasra, ħatt mah satagh jgibha, ħljef DAUK, li minghajr mah qaghdu jtghallmu, jfhmu u jxtarrhu tajjeb el-GHAMILA ta 'l-*Lsjen Malti*, u 'n-NISLA u 'l-KISRA (*declinazione o conjugazione*) ta *koll kelma* li fih, meddèhu idejhom bjex jktbu b'el-Malti; (u dauk li mah jafux ghalinqas xi ħaga fuq fuq f'el-Gharbi, jeu f'el-Lhudi, ftit jkunu jstghu jfhmu, jagharfu u jtighêmu seuua el-ħleuua u 's-sbuħija kbira ta'l-*Lsjen Malti*). DAUK ukoll, nistħajjel jen, setghu jgibu din el-ħsara f'el-LsjenMalti li, ghorrjef fi ħuejjeg oħra, u mghallmin ukoll f' el-lsjen italjan, rjedu jathu, u tahu, l'el-ktìba ta'l-*Lsjen Malti* ghamila italjana, billi kitbu *el-Malti* pħalma jnkiteb 'l-italjan! Jen nobsor ukoll illi, f' daun eż-żmenjet taghna, jek uiħed jfittex illi jdaħħal f'l-*Alfabet Malti* xi ħżuż goddêda, jeu xi ħżuż li mah jaghrafhomx, *minnhu fih, ma 'lli jħares lejhom*, kollħatt, DAN el-fljen jkun jntafagh, gha'x jrid hu, f'et-taħuid 'l-imghoddhi. Jen nifhem, xejn inqas, illi koll mhin jkun jrid jathi l' el-ħżuż, *ga mgharufin* min kollħatt, xi leħen *gdìd*, igifjeri xi leħen li *qatt* mah kellhom, DAN mah jkunx jmexxhi el-*Lsjen Malti* el-qoddjem, iżda jkun b' el-uisq jregghu 'l-urha; hek ukoll, jkun jsħaq f' l-ilma DAK el-fljen, li hu u jkteb *b'el-Malti* ILLUM, jkun jrid jtbighed *uisq* min kif jtħaddêtu b'el-Malti en-njes ta daun el-Ġżejer F'DAUN EŻ-ŻMENJET taghna; gha 'x gha'l-euuel el-LsjenMalti ghandhu jbdagh jnkiteb kif el-Maltin jtkellmu b' el-Malti *illum*, bjex kollma jnkiteb, *fis* jkun milqugh m'el-poplu ta'l-Bljet u ta'r-Rħula, u hek malajr jkun jstagh jgrhi f' idejn kollħatt; u meta dan jkun bedagh jsir, pħalma jen ga ghedd fuq, el-*Lsjen Malti* jbdagh ukoll jssaffha u jsbjêħ uaħdhu ma 'ż-żmjen.

Uarha dan el-ftit ta 'l-kljem, f' idejkom, ja Ghorrjef, li tħobbhu illi 'l-gherf jxtered f' daun el-Ġżejer taghna; u f' idejkom ukoll, ja Mghallmin f' el-Lsjen Malti, li b'el-ħaqq kollhu tixtjequ tarahu el-koll Malti (u Maltija) jaqrha u jkteb b'el-Malti, jen nitlaq dan 'l-"ALFABET MALTI": u Lilkom nitlob illi tridu kjeku tilqghuh b'uicc ħjeni, u lejh tħarsu b' ħarsa ħelua. Jghejd el-gharef MELILLO, (Filos: Itellet: Logica Empir: c. II. a. 3): "El-Lsjen, li bih nitkellmu, hu el-ghamla nfisha ta ħsebjetna; ghaljex, ghalkem uisq drabi jstagh uiħed jaħseb minghajr mah jtkellem, qatt mah jstagh ħatt jaħseb minghajr mah jtħaddet geuua fih en-nifshu." "El-kljem u 'l-ħsjeb ta'l-bnjedem huma hek marbutin ma xilxin, illi 'l-ħsjeb jbqagh mfixkel u miżmum, minghajr el-ghajnuna ta'l-kljem." "El-Lsjen, li bih nitkellmu, immela, ghandhu jmxhi flimkjen ma koll taħrika ta dehen-el-bnjedem; ma koll sejba li jaghmel b' gherfhu, u ma koll xoghol li jaħdem b'moħħu:" (1). Ghalek, Intħom taràhu illi jek el-*Lsjen Malti* jbdagh jrtafagh, el-ħse-

---

(1). Il Linguaggio può dirsi la forma stessa del pensiero: perciocchè, quantunque sovente si pensi senza profferir parola, pure non si pensa senza parlar fra se stesso... Ove si attenda allo stretto rapporto del pensiero colla parola, trovasi che il *primo* è una facoltá inceppata, qualora non viene ajutata e mossa da *questa*. La parola, dunque, dee accompagnare ogni sviluppo di ragione, ogni invenzione ed ogni prodotto d' ingegno. " MELILLO, *lcc. cit.*

bjet, et-tghallim u'l-gherf, ta'l-bicca 'l-kbira ta'n-Njes ta daun el-Ġżejer, jrtefghu ukoll. Fost el-Maltin jnsabu bosta u bosta GHORRJEF, f'koll xorta ta gherf, gha'x el-Maltin moħħom jgìb ; iżda kjeku el-Maltin, *pħala poplu*, kjenu kollha kem huma jafu jaqrahu, u kjenu jsibu el-KOTBA x'jaqrahu B' EL-MALTI, pħalma en-njes ta Artijet oħra jafu u jsibu x'jaqrahu f'el-Lsjen taħhom, kjeku m'hux *bosta ghorrjef* biss kjen jkun haun f' daun el-Ġżejer taghna, iżda, pħala f'Artjet oħra, el-poplu kollhu (kollħatt f'dak li jmiss lilhu) kjen jkun gharef. Inthom, immela, tridu tkunu, ja GHorrjef, u Mghallmin f'el-Lsjen Malti, bjex el-bqija ta'l-Maltin tkun tistagh tistghall u tinħejah b'dan el-gìd ; Inthom tridu timxhu qoddjem, billi tibdghu tiktbu xi kotba b'el-*Lsjen el-poplu*, igifjeri: B'EL-MALTI; gha'x, x'gìd nkunu ghamilna l' *el-Lsjen Malti*, jeu l' el-Maltin, jek fuq el-Lsjen Malti en-nifshu, jeu fuq xi ħag' oħra, naqbdu niktbu kem nifilħu, u aktar, b' el-Franciż, b'l-Ingliż jeu b'l-Italjan jeu b' xi lsjen iħor li m' hux Malti ? U sabjex mah nergghux naqghu f' et-taħuid 'l-imghoddi, dan 'l-ALFABET MALTI, li issa sejjer ngib haun, b' et-TIFSIR tighu, u din el-KTIBA li biha qighed nikteb, (gha'l-dak kollhu li ga ghedd) ghandhom jkunu milqughin min kollħatt. Jek dan mah jkunx, gha'jex l'el-DAK mah toghgbhux din, u l' el-DAN mah toghgbhux 'l-oħra, mah nkunu nistghu nibdghu nimxhu 'l-qoddjem qatt, u ghalhek mah naslu qatt, u ghandna naqtghu jèsna, gha'x nergghu gha'l-li konna, u li ghadna fih s' issa.

Eħfef min dan 'l-ALFABET, gha 'l-*Lsjen Malti*, mah jstaghx jnghatha iħor ; el-Hżuż tighu, pħalma jdher, huma meħudin m' el-*Alfabet Latin*, u ghalhek huma 'l-aktar mgharufin m' el-bnedmin; ma 'lli jntelaq dan 'l-*Alfabet Malti* f' idejn el-poplu, kollħatt jtghallmu minghajr tbatija, u 'l-icken tfàl jaqbdu u jfhmu *el-leħen* u *el-qauua* ta koll ħażż tighu, b'daqqa ta ghajn biss, li jathu lejh. Dan 'l-ALFABET MALTI, u din el-KTIBA MALTIJA, li haun qighed nurhi, huma el-frott ta 25 sena ħsjeb u tiftix; u biss, uarha illi fittixt, sibt, rahit u qallibt bosta u bosta *Alfabeti* u *Ktibjet Maltin*, qabbilthom ma xilxin, u garrabthom gha 'l-kollma jnħtjegu EN-NISEL u 'L-GHAMÌLA ta'l-*Lsjen Malti*, kellhi naghraf u nghejd illi TA TABILHAQQ ebda *Alfabet iħor*, (u *Ktiba oħra*,) mah jstagh qatt jaqbel u joqghod *illum* 'l-el-LSJEN MALTI, AHJAR jeu, *ghalinqas*, PHAL DAN

'L-ALFABET MALTI.

Ghadd.	Hżuż. Kbàr.	Żghàr.	Isem.	Leħen f'el-kljem.	Ghadd.	Hżuż. Kbàr.	Żghàr.	Isem.	Leħen f'el-Kljem.
1.	A.	a.	Alfa.	Armla.	15.	L.	l.	El.	Leulu.
2.	B.	b.	Bet.	Bjeba.	16.	M.	m.	Em.	Mitmum.
3.	C.	c.	Cim.	Cafcìf.	17.	N.	n.	En.	Nirjen.
4.	D.	d.	De.	Dardar.	18.	O.	o.	O.	Oħxon.
5.	E.	e.	E.	Eħfef.	19.	P.	p.	Pe.	Pràspar.
6.	F.	f.	Ef.	Farfar.	20.	Q.	q.	Qof.	Qanqalt.
7.	G.	g.	Ge.	Gargìr.	21.	R.	r.	Er.	Rsjera.
8.	Ġ.	ġ.	Ġam.	Ġemġem.	22.	S.	s.	Es.	Seuuesin.
9.	Gh.	gh.	Ghajn.	Ghàgha.	23.	T.	t.	Te.	Tenghuta.
10.	H.	h.	He.	Haunhek.	24.	U.	u.	U.	Ueruer.
11.	Ħ.	ħ.	Ħa.	Ħauħa.	25.	V.	v.	Vu.	Venvìn.
12.	I.	i.	I.	Idhi.	26.	X.	x.	Xin.	Xaħx.
13.	J.	j.	Ja.	Jttajjar.	27.	Z.	z.	Zajn.	Zekzìk.
14.	K.	k.	Kaf.	Kexkex.	28.	Ż.	ż.	Żed.	Żanżin.

TIFSIR TA DAN 'L-ALFABET.

GHAŻLA TA 'L-HŻUŻ KOLLHA MIN XILXIN.

Min daun et-28 Hażż *(literæ)* ta'l-Alfabet Malti, x' uħud huma TA LEHEN-HELU, (*vocales*); x'uħud TA LEHEN-JEBES, *(consonantes)*; u x' uħud TA LEHEN-NOFSI, *(Semivocales)*. El-ħamsa: A. E. I. O. U, jssejjħu *ta leħen-ħelu*, ghaljex leħenhom joħrog b' el-mot m' el-fomm, ghalih uaħdhu, minghajr mah jstriħ fuq leħen iħor. El-uiħed-u-ghoxrin 'l-oħra: B. C. D. F. G. Ġ. GĦ. H. K. L. M. N. P. Q. R. S. T. V. X. Z. Ż, jssejjħu *ta leħen-jebes*, ghaljex leħenhom mah jnħarigx uaħdhu, imma jnħtjeg illi hu jstriħ fuq xi uiħed m'el-leħnjet ħeluin. Et-tnejn li fadal: H u J, jssejjħu *ta leħen-nofsi*, ghaljex leħenhom ghandhu m' el-jebes u m' el-ħelu.

TAQSIM TA 'L-HŻUŻ TA LEHEN-HELU.

M' el-Hżuż ta leħen ħelu, 'l-erbgħa: A. E. I. O. jssejjħu SAFIHIN *(Puræ)*, ghaljex koll uiħed minnhom jżomm dejjem ghaljeh uaħdhu minghajr qatt mah jnghaqad ma leħen ħelu iħor. Iżda 'l-U, koll meta jnsab, qabel jeu uarha, ma xi ħażż iħor ta leħen ħelu, juettaq leħnhu u, pħalkjeku jaghmilha ta ħażż ta leħen-jebes, u ghalhek, *hem* jssejjaħ: UTJEQI *(Semiconsona)*.

TAQSIM TA 'L-HŻUŻ TA LEHEN-JEBES.

El-Hżuż ta leħen jebes jtqassmu 'l-euuel nett: *Skont ed-deumjen ta leħenhom*: fi TQAJLIM *(Mutæ)*; u fi HFEJFIN *(Liquidæ)*, Et-*Tqajlin* hek jssejjħu, ghaljex leħenhom donnhu joħrog m' el-fomm b' aktar tùl jeu toqol min dak ta' l-oħrajn; u daun huma: B. C. D. F. G. Ġ. GĦ. H. K. P. Q. S. T. V. X. Ż; el-H*fejfin* hek jssejjħu, ghaljex leħenhom jnħareg b'aktar qosor, jeu ħeffa, min ta 'l-oħrajn; u daun huma: L. M. N. R. Z. Jtqassmu mbghat: *Skont en-naħħa ta 'l-fomm, li minnha joħorgu*; fi HŻUŻ-M' EX-XUFTEJN, *(Labiales)* li huma: B. F. M.P.V; fi HŻUŻ-M'EL-ĠRIŻMEJN, (*Guttrales*), li huma: Ġ. GĦ. K.Q.H; fi HŻUŻ-M'ES-SNJEN *(Dentales)* li huma: C. G. S. X. Z. Ż; u fi HŻUŻ-M' EL-LSJEN, *(Linguales)*, li huma: D. L. N. R. T. Jtqassmu f' l-aħħar nett: *Skont el-qauua ta Leħenhom* f' QALQAJLIN, *(Tenues)*; fi SHAJHIN *(Mediæ)*; u f' NEFFESIN (*Haspiratæ*); u jssejjħu *Qalqajlin*: C. Ġ. K. P. S. T, ghaljex joħorgu m' el-fomm minghajr uisq qauua; jssejjħu *Sħajħin*; B. D. G. GĦ. Q. Ż, ghaljex leħenhom hu ftit aktar sħiħ u qauui min ta 'l-oħrajn; u jssejjħu *Neffesin*: F. H. V. X, ghaljex leħenhom joħrog flimkjem ma 'n-nifs, u b' el-qauua tighu.

EL-HŻUŻ TA LEHEN NOFSI.

El-Hżuż ta leħen nofsi: H. J, issa 'l-uiħed u issa 'l-iħor, jtqeghdu bejn el-ħżuż ta leħen ħelu-*safihin*, meta daun jnsabu ħdejn xilxin, bjex jfirdulhom leħenhom, u hek jnħarab koll dittong; pħalma jgrhi f'el-kelmjet: *ħ ja*, *ràhit*; Daun el-ħżuż (u xi tljeta m'el-oħrajn, u 'l-iżjed: M. N. T,) jtqeghdu, ukoll f' et-taghuig (*Inflessione*) ta 'l-kljem, daqqa *qabel* u daqqa *uarha* 'l-ħżuż 'l-oħra, bjex jżidu, jnaqqsu jeu jbiddlu f'et-tifsìr ta l-kljem; pħalkjeku: *Kjel*, *Tjèkol*, *Mjekla*; *Njeklu*, *kjeluh*, *kilt*, meta jtqeghdu *qabel*, jssejjħu: HŻUŻ TA RAS-EL-KELMA (*Præfixæ*); u meta jtqeghdu *uarha*, jssejjħu: HŻUŻ TA TARF EL-KELMA (*Affixæ*).

Xi ħżuż jnsabu f' el-kljem, bjex jurhu en-NISLA (*Etymologia*) ta 'l-kelma, u daun jssejjħu HŻUŻ TA NISEL EL-KLJEM, (*Radicales*); el-Gh, u'l-H jnsabu bosta drabi pħala ħżuż ta nisel-el-kelma, u hem xi drabi mah jsemmghu leħenhom xejn, u ghalhek jkunu jssejjħu: HŻUŻ HEMDIN (*Quiescentes*); et-T u'l-N jtqeghdu bejn żeug kelmjet bjex jathu xi sbuħija f'el-leħen; pħalkjeku: *xi-n-hu?*

ħames-t-jèm; u hem mbgħat jssejjħu; SEBBEHIN *(Euphonicæ)*. 'L-erbagh-ħżuż : S. X. Z. Ż. jssejjħu ZEKZEKIN : (*Sibilantes)*, mħabba f' el-ħiss ta leħenhom, li jxbeħ l'ez-zekzìk ta 'l-lifgha.

Uħud, li żmjen ilhu kitbu f'el-Malti, gharfu żeug xorti ta leħen f' el-Gh, u daqs hek iħor f'el-H, el-uiħed aktar aħrax m'el-iħor, u b'el-ħaqq kollhu; gha 'x dan, xi daqqjet, jnħtjeg bjex aktar malajr jftihem et-tifsir ta xi kelmjet, li jnkitbu, bjex nghejd hek, pħal xilxin; hek: HAJT, *li jnbenha*, u HAJT, *li nħìtu bih;* GHABBAR *b'l-użin*, u GHABBAR *b'el-ghàbra;* iżda illum kollħatt hu ta 'l-fehma illi dauk eż-żeug xorti ta leħnjet, ghandhom jnkitbu b' ħażż uiħed ; ghaljex kollħatt jstagh jaqbad u jfħem x' jstagh jfisser el-kljem, min dak li fuqhu uiħed jkun jtħaddet ; u hek jnħarab et-tfixkil u 't-taħuid żejjed f' el-kitba ta'l-Malti.

El-Ghażla ta 'l-Ħżuż kollha min xilxin, u koll taqsìma taghhom jdrhu b' daqqa ta ghajn min fuq dan el—

PARADIĠMA

El-Ħżuż ta 'l-Alfabet Malti jtqassmu fi Ħżuż:

Ta leħen ħelu { Safiħìn. | A. E. I. O ; Utjeqi. | U.

Ta leħen jebes

	Tqajlin.			Hfejfìn.
	Qalqajlìn	Sħajħìn	Neffesìn	——
m'ex-Xuftejn	P.	B.	F. V.	M.
m'el-Griżmejn	K. Ġ.	GĦ. Q,	H.	—
m'es-Snjen	C. S.	G. Ż.	X.	Z.
m'el-Lsjen	T.	D.	—	L. N. R.

Ta leħen nofsi —— H. J.

U issa, f' l-aħħar nett, irrid nitmagh illi dan el-ftit Xoghol tighi, (li jen ħdimt b'el-qalb kollha bjex et-Tghallim ta 'l-Lsjen Malti jkun jstagh jghaddhi 'l-qoddjem,) jkun joghgob lil kollħatt ; jek jkun hem xi ħatt, li dan ex-Xoghol tighi mah jkunx joghgbhu, nitlob min issa lil dan el-fljen illi kjeku jrid *jsib* hu *xi Alfabet iħor*, li jkun *eħfef* min DAN, li jen haun gibt; u jfissrhu ukoll B' EL-MALTI xi ftit aħjar m' illi jen fissirthu haun ; bjex, *hek jeu hek*, EL-MALTIN JKUNU JSTGHU JKTBU SEUUA B' EL-MALTI; u hek el-Maltin jkunu pħa 'n-njes ta Artjet oħra, li kollha kem huma jaqrahu u jktbu b'el-Lsjen li fih jtkellmu.

Florjana, f' et-28 t' April 1880.

P. ALFONSU Mᴬ.. (*Micallef,*) MIN VALLETTA, Kapuccin,
ga-SIHEB f'l-AKKADEMJA (Koppel) gha 't-TGHALLIM TA 'L-LSJEN MALTI.

Stamperija ta G. Mifsud, f'et-Trjeq ta S. Orsla, N. 187c—el-Belt.